

DIYANET DERGİSİ

DİNİ - İLMİ - EDEBİ
ÜÇ AYLIK DERGİ

Temmuz - Ağustos - Eylül

1991

Cilt : 27 Sayı : 3

Diyanet İşleri
Başkanlığı Adına
İmtiyaz Sahibi

Ahmet GÜL

Dini Yayınlar Dairesi
Başkanı

Yazı İşleri Müdürü

Orhan BALCI

Süreli Yayınlar
Şube Müdürü

Mali Koordinatör

Salim GÜNEY

Yazı Tetkik Kurulu

Orhan BALCI

İbrahim URAL

Ekrem KELEŞ

Yayına Hazırlayanlar

Bilal KOÇ

Seyfeddin ERŞAHİN

Dr. Mediha Eldem Sk.
No. 35

Tlf : 135 52 73

Kocatepe / ANKARA

Dizgi ve Baskı

AYYILDIZ

MATBAASI A.Ş.

342 33 16 - 342 17 07

ANKARA

BU SAYIDA

Yaşadığımız Tek Gezegen Olan Dünya-
mıza İtina

Ahmet GÜL ..... 3 - 4

Çevre Problemi Bir Kültür ve Terbiye
Problemidir

Hamdi MERT ..... 5 - 12

Hacc'ın Amacı ve Hikmetleri

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU ..... 13 - 22

Hz. İbrahim ve menasik-i Hacc'ın Mahiyeti

Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT ..... 23 - 32

Türkiyede Özel Çevre ✓

Mustafa KETEN ..... 33 - 35

Kimdim ?

Midhat Cemal 36

Çevre Kirliliğine Bir Başka Açıdan Bakış ✓

Doç. Dr. Musa K. YILMAZ ..... 37 - 58

Hadisler Açısından Çevre İsrافی ✓

Doç. Dr. Talat SAKALLI ..... 59 - 65

Neşve-i Tevhid

Kemal Edip KÜRKCÜOĞLU 66

Kaza Namazı Hususundaki Tereddütlerle
İlgili Bir Açıklama

İrfan YÜCEL ..... 67 - 78

Çevre ve Orman

Sami Y. ÖLÇER ..... 79 - 83

Mekke'ye Hac

Seyfeddin ERŞAHİN - Ercan ESER ..... 85 - 90

Müslümanlıkta Hac Farızası

M. Asım KÖKSAL 91-101

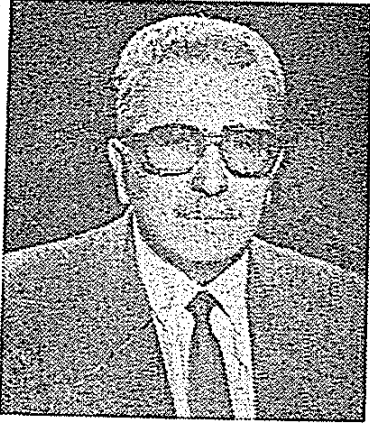
Ailede Çocuk Eğitimi

Doç. Dr. M. Zeki DUMAN 103-116

Avusturya ve Türkiyede İlahiyat Yüksek
Okulları Üzerine Bazı Düşünceler

Mustafa TAVUKÇU 117-128

1929 yılında Sakarya ilinin Hendek kazasında doğdu. Kabataş Lisesi'ni bitirdi. 1953-1954 döneminde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1956 da İlahiyat Fakültesi Tefsir Kürsüsüne asistan oldu. 1960 yılında "Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız veren Âmiller" adlı tezi ile doktor, 1967 yılında "Yahya b. Sallam ve Tefsirdeki Metodu" adlı tezi ile doçent, 1975 yılında da Profesör oldu. 1963-1965 yılları arasında 1,5 sene müddetle Tunus'da ve 1973 yılında da Londra'da bulundu. 1968 - 1969 yılında iki sene Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsünde tefsir derslerini okuttu. 1976-1978 yılları arasında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Dekanlık yaptı. Hem Fakültenin ve hemde Yüksek İslâm Enstitüsünün Tefsir derslerini okuttu. Halen, Ank. Ü. İlahiyat Fakültesinde görevine devam etmektedir.

Hacc'ın Amacı ve Hikmetleri

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU
A.Ü. İlahiyat Fak. Öğ. Üyesi

Hacc kelimesi lügatte, bir şeyi kastetmek, yeni bir yere veya yeni bir şeyi yapmaya yönelmek mânasına gelir. Dinî bir terim olarak, belirli bir mekanı, belirli bir zamanda, belirli hareketleri yaparak ziyâret etmektir. Bu tarifteki belirli mekân, Ka'be ve Arafat'tır. Belirli zaman, Ka'be'yi ziyaret tavafı ile, arefe günü vakfeye durma zamanıdır. Belirli hareketler ise, vakfe ve tavaf'dır

Erkek olsun kadın olsun, bülüğa ermiş müslüman, gerekli şartlara muktedir olduğu takdirde, ömründe bir defa haccetmekle mükelleftir (Bkz. Âli İmrân 97). Muktedir olmayı tayin eden bazı hâl ve şartlar vardır. Akli olmayanlar, hür olmayanlar bu mükellefiyetten muaftırlar. Kendilerine refakat eden kocaları veya yakın akrabaları (bu mahremleri) olmayan kadınlar da böyledir. Zaruri nafakadan mahrumiyet, binecek vasıta bulma imkânsızlığı ve yollardaki emniyetsizlik de hacc mükellefiyetini kaldıran hallerdir. Bu

ibâdetin yerine getirilmesi sağlığı yerinde ve zengin olan müslümanlara farz kılınmıştır. Onun farz oluşunda hiç bir müslümanın şüphesi yoktur. O, İslâm dininin temel esas ve ibâdetlerinden biridir. İslâm'da en son farz kılınan bu ibâdet, İslâm dininin son gâyesini temsil eder mahiyettedir. Hicretin 9. cu yılında farz kılınan hacc ibâdeti, daha önceden bilinen ve başlangıç itibarıyla Hz. İbrâhîm'e kadar ulaşan bir ibadet şeklidir. İslâm'da, ibâdetlerini samimi bir şekilde yapan mümin, namazı ile ruhen yükselir, orucu ile kötü arzulardan kurtulur, zekâtı ile fedakârlık duygularını geliştirir, hacc ile de yaratana lâayık bir kul olabileceği düşüncesiyle kendini Allah'a takdim etme imkânına kavuşur.

Hacc ibadetimizin sebebi olan, beş vakit namazımızda kiblegâhımız, medeniyet ve umrân namına yapılan ilk bina (Ka'be) bilindiği üzere, Mekke şehrindeydir. Mekke'de bulunan Ka'be, Hz. İbrâhîm ve oğlu Hz. İsmâîl tarafından inşa edilip, onların ileriye dönük duâlarına konu olmuştur (Bkz. Bakara, 127-128, Hacc, 25-30, 34, 36-37). İslâm'da ibâdet için yapılan ilk Ma'bed Ka'be'dir. Âli İmrân sûresinin 96. cı âyetinden de, yapılan ilk ma'bedin Kâ'be olduğu anlaşılmaktadır. Hz. İbrâhîm yaşayan üç büyük din peygamberinin atasıdır. Bu bakımdan dünyada peygamberler tarafından yapılan ilk ma'bed de Ka'bedir. O, insanlığın ilk günlerinden beri tevhid dininin yeryüzündeki ilk ma'bedi ve bütün müslümanların da birlik ve beraberliğinin bir sembolü olmuştur. Belli zaman ve mekânlarda topluca yapılması mecburi olan bu ibâdetle, müslümanların bir kâder birliği yapması hedeflenmiştir. Bir şeyin gerçekleşmesi, o şeyin yaşatılmasıyla mümkün olacağına göre, hacc ibâdetinde, İslâmiyetin başlangıcından günümüze kadar devam etmiş ve ilelebed devam edecek ve İslâm'ın birlik ve kardeşlik anlayışının fikir ve nazariye hâline, fiil ve uygulama hâline gelişinin bir işareti olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara (158, 189, 196-203) ve Hacc (25-39, 36-37) sûrelerindeki âyetlerin ifâdelerinden anlaşıldığına göre, Ka'be, Hz. İbrâhîm ve oğlu Hz. İsmâîl zamanında Allah'a ibâdet etmek için tesis edilmiş, insanlar tarafından devamlı ziyâret ve tavaf edilen mukaddes bir yer olmuş ve Hz. Muhammed'e kadar geçen süre zarfında. Araplar Mescid-i Haram'a saygı göstermişlerdir. Zamanla bu mukaddes beldenin etrafındaki şekillere ve taşlara kudsiyet atfeden ve onlarla Allah'a yaklaşacaklarını üman insanlar, Hz. İbrâhîm'in tebliğ ettiği dinî esasları ve hacc ibâdetinin âdâbını değiştirmişler ve Ka'be'nin içine doldurdukları putlara tapar olmuş-

lardı. Hattâ hayvanlarını bile, taptıkları bu putlar adına kesiyorlardı. İşte Hacc sûresinin 26-30 âyetleri, onların işledikleri küfür ve şirk fiillerini reddetmekte ve Allah'ın birliği esasını getirmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İbrâhim'in şeriatını yenilemek ve Allah'ın birliği akidesini devam ettirmek için, Mescid'i Haram'ı, müslümanlar için kutsal bir yer yaparak hacc esasını yeniden tanzim etmiştir. Kur'ân ve İslâmiyet, Allah'ın birliğini ilân ile, Ka'be'yi şirk âlametlerinden temizlemiş, Hz. İbrâhim zamanından beri mukaddes bir yer olan beytin kudsiyetinden hiç birşeyi kaldırmamış, hattâ hacc ile ilgili bazı esasları bile korumuştur. Mesela, Safa ve Merve tepeleri arasında, Hz. İsmâil'in annesinin hâtırasına, koşulması gibi. Bu konu ile ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır : “Şüphesiz, Safa ve Merve, Allah'ın nişânelerindedir. Kim Ka'be'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur... (Bakara 158). Vakfe, Kurban, zeytan taşlama, beyti tavaf, hattâ dünya elbiselerinden sıyrılıp, ihram denilen iki parçadan ibâret basit bir örtüye bürünme, hacc ibâdetindeki korunan esaslardır.

İslâm dininin beş şartından biri olan hacc ibâdeti, Hz. İbrâhim zamanından beri, araplar arasında süregelen bir ibâdet şeklidir. Ama İslâm dini onu, bir nizamla bağlamış ve sistemli bir müessese haline getirmiştir. Hacc ibâdeti hem bedeni ve hem de mâli yönü olan bir ibâdettir. Bu ibâdet, insanın bedence sağlığının ve mâli varlığının bir şürân ifadesidir. Zaten aslında ibâdet, Allah'a samimi bir bağlılıkla yalvarmak, yaratanın huzurunda ruhen en içten gelen duygu ve isteklerini saygı ile dile getirmek değil midir? İslâm dininde ibâdet fikri, bütün diğer dini fikirler gibi, en yüksek derecesine ulaşmıştır. O, bütün ibâdetlerinde ferd ve toplumun islâhını hedef edinir. İç ve dış temizliği vasıtasıyla, insana, Allah'a yaklaşmanın yollarını gösterir.

Bütün varlıklar, Allah'a tam ve mutlak bir iteatle zorunlu kılınmışlardır. İnsanın dışındaki canlı ve cansız varlıkların hepsi için zorunlu olan ibâdet ve iteat, insan için ihtiyâridir. Hiçbir varlık fıtrâtı dışına çıkıp Allah'a isyan edemezken, insan bu iktidara fiilen sahip olarak yaratılmıştır. Bu sebeptendir ki, ibâdetlerde niyet ve ihlâsın aranmasının önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Din ıstılahında, irâdeli ve maksatlı hareketlere amel, ameldeki irâde ve maksada da niyet denir. İnsan hareketleri, irâdeli ve irâdesiz olmak

üzere iki kısımda incelenir. Hareketler arasındaki önem, irâdenin aracılığı ile tesbit edilir. Irâdeli bir hareketin bir değer ifade edebilmesi için de, irâdenin sıhhatının tayin edilmesi gerekir (çocuk ve delillerin hareketlerinde olduğu gibi). Dine göre, sevap veya günaha sebep olan ameller irâdeli olanlardır. Çok iyi niyetle başlanan bir iş, kötü netice verebileceği gibi; fena bir niyet de, iyi bir neticeye sebep olabilir. Burada aslolan niyettir. Niyetler hesaba katılmadan, amelleri sırf neticelerine göre değerlendirmek, bizleri yanlış yollara sevk edebilir. Bu takdirde, iyi niyetle amelîyat yapan bir doktora kâtil, evi soyup kapıyı açık bırakıp kaçan ve evdeki insanların gazla boğulmalarına mâni olan hırsıza, hayat kurtaran kahraman demek zorunda kalabiliriz. Bu sebepten dinimiz, bir işin nasıl yapıldığından ziyâde, o işin ne için yapıldığına önem verir ve niyet üzerinde ısrarla durur. Hz. Peygamberin “ameller niyetlere göredir” sözü, bütün İslâmî meselelerde temel kâide olarak kabul edilmiştir. Buna göre, İslâm’da niyetsiz amelin kıymeti yoktur. İbâdette niyet, zihnin ne yaptığını bimesidir. Yapılan iş üzerinde düşüncenin teksifidir. Şuurlu olmaktır. Kalbin fiili olan niyet, belirli birkaç kelimeyi şuursuzca tekerleme gibi ezbere söylemek olmamalıdır. Dikkati dıştan destekleyen yardımcı bir unsur olduğu için, niyeti ayrıca dil ile söylemenin faydası inkâr edilemez. Ama burada, içten gelen dikkat ve şuurluluk eksik olmamalıdır.

Böyle samimi bir niyetle yapılan ibâdetler, şüphesiz yaratanın indinde makbul olacaktır. Kendisi için mümkün olan isyanı, nefsi arzularını bir yana bırakıp, insanın bilerek ve şuurlu olarak iteat ve ibâdet etmesi yaratanın katında, elbette onun değerini yükseltecektir. Sahip olduğu yaşantı bakımından Allah’a en yakın olan insan, inancı ile ruhunu Allah’a doğru yöneltir; ibâdeti ile de, bedenini bu manevi yükselişe iştirak ettirir. Bu iki esas birbirini tamamlayan unsurlardır ki, bunların birleşmesiyle din meydana gelir. Dinî hayat bütünü ile ibâdet içinde görünür. Allah’a giden ruhun hareketine, beden seyirci kalmaz. Zaten kâmil insan, insanın bütün varlığı ile yaratanın emrine girmesi ve her şeyini bu yola seferber etmesiyle mümkün olur. Namaz ve oruçla beden, zekâtla beden dışındaki değerler, hacc ile hem beden ve hem de beden dışındaki değerler, yaratanın emrine girmiş olur. Dinlerdeki ibâdetlerin yerine getirilmeleri, birtakım şekil ve kâidelere bağlı olarak yapılırsa da, burada önemli olan, ibâdet esnasında ruhun duyduğu ta’zim ve huşû hissidir. Düşünce hayatında fikirlerin korunması için

kelimeler ne kadar önemli ise, dinî hayatta da ruhun selâmeti için şekil ve kâidelerin önemi unutulmamalıdır.

İşte, İslâm'ın diğer ibâdetlerinde olduğu gibi, hacc ibâdetinin de şuurlu bir halde yerine getirilmesinde, hem şahsımız hem de içinde yaşadığımız toplum için büyük faydaları olduğu âşikârdır. Bu vazifeyi hakkıyla yerine getirme bahtiyarlığına erişen bir müslümanın, diğer müslümanlarla temas neticesinde aydınlanacağı ve memleketine döndüğünde etrafındaki insanları aydınlatacağı da şüphesizdir. Elbette Hz. Muhammed'in içinde doğup büyüdüğü, ilk İslâm güneşinin doğduğu ve İslâm'ın binlerce kutsal hatırasını sineğinde saklayan, mubarek bir beldeyi ziyaretteki feyiz, bereket ve zevk her türlü tasavvurun üstündedir.

Dünyanın her tarafından gelmiş olan müslümanların aynı zamanda ve aynı mekânda toplanmaları, karşılıklı fikir teatileri, onların görüş ufuklarını genişletir, İslâmî şuuru uyandırır. İslâm'ın ilk intişar günlerindeki mukaddes mekanları müşahede eden, Hz. Peygamber ve sahabenin teneffüs ettiği havayı içlerine çekenler, nefsanî arzularından uzaklaşmak suretiyle, hakiki benliklerini bulurlar. İslâmî eşitliğin şekli ve manevi görünüşü en iyi şekilde hacc ibadetinde ortaya çıkar. Cins cins, renk renk insanların, zengin-fakir ayırt edilmeksizin, bir ferdin diğerine imtiyazı olmaksızın, aynı mekânda Rablarının huzurunda huşû ile durmaları, kişiye yaratılmış kul olduğunu idrak ettirmekten, onu hakiki bir ibadete, doğru bir iteate sevk ve terbiyeden başka ne olabilir. Böyle bir ibâdet elbette küçümsenecek birşey değildir. çünkü hacc yapmak isteyen bir müslüman, malını, evini, vatanını ve milletini terkederek, Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasına ulaşmak ve emirlerini yerine getirmek için Mekke'ye gidecektir. Kısacası hacc, Allah sevgisi etrafında, İslâm'ın birlik akidesini ifâde eden, İslâm'ın ihtişamına yönelen, kardeşlik bağlarını kuvvetlendiren ve dünyada müslümanlar arasında sıkı bir irtibat ve işbirliğini temin eden bir ibâdettir.

Biz bu yazımızda, Mekke ve Ka'be'nin kuruluşu, bulunduğu yerin iktisadî ve sosyal durumu hakkında Kur'ân'da bulunan pek çok âyetleri, uzun ve teferruatlı olan hacc menâsikini aydınlatan hadisleri ve fakihlerin görüşlerini zikretmiyeceğiz. Bu konuda geniş bilgi, tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında mevcuttur. Biz burada, Haccın farziyetinden şüphesi olmayan mü'minin, O mukaddes topraklardaki, yaşantısı, orada yaptığı ibâdet, duâ ve vecibelerini ye-

rine getirirken hissedebileceği ruhâni zevk ve bunlardaki hikmetler üzerinde duracağız.

Yüce Rabbımız, hacc ibâdetini müslümanlara farz kılmış, Hz. Peygamber de, bu ibâdetin yerine getirilmesiyle ilgili uygulamaları sünnetiyle açıklığa kavuşturmuştu. Hacc ibâdetinin canlılığı, hareketliliği ve yorgunluğu içerisinde duyulan bazı zevk ve haz'ların, müslümanların kafalarında nasıl şekillendirilecekleri, onların kendilerine bırakılmıştı. Ka'be'ye yol bulabilen insanların, Allah için Ka'be'yi haccetmelerinin gerekli oluşu, bu vazifeyi hakkıyla yerine getiren kimsenin sonuçta, anasından doğduğu günkü gibi (günahsız) oluşu, müslümanı epeyce düşündürmelidir. Müslümanlar, İslâm'ın şartlarının farziyetine ne kadar inanırlarsa inansınlar, insan olmaları sebebiyle ibâdetlerdeki sembollerini göz önüne getirerek, bunlarda ne gibi hikmetler olduğu hususunu sormaktan kendilerini alıkoyamamaktadırlar. Diğer ibâdetlere nisbetle daha fazla semboller ihtiva eden hacc ibâdetinde, memleketlerindeki konfor ve rahatı bırakarak ve kendi memleketinde aslâ razı olamayacağı bir yaşam tarzını üstlenmesinin bir sabır imtihanı olduğu unutulmamalıdır. Bakara sûresinin 197. ci âyetinde de belirlendiği üzere, hacc ibâdeti, müslüman için gerçek bir sabır imtihanıdır. Hz. Peygamber hicretin 6. cı yılında Umre için yola çıktı ise de, müşrikler tarafından Mekke'ye girmesi engellendi. Ancak ertesi sene Umresini yapabildi. 10.cu yılda yaptığı veda haccında, haccın yapılışını uygulamalı olarak göstermiş, müslümanlara örnek ve rehber olmuştur.

Hacc, bedenî ve mâli gücün birleştirilmesiyle yerine getirilen bir ibâdet olması sebebiyle, mü'minin hem kulluk vazifesini eda etmek, hem de nimete şükretmek için farz kılındığı anlaşılmaktadır. Dünyanın her tarafından gelen müslümanlar, mikat yerlerinde, dünyayı ve bencilliği temsil eden elbiseleri çıkarıp, müslümanları birleştirip eşit kılan ve onları bir ümmet olmanın şuuruna erdiren, iki parça dikişsiz basit elbise içerisinde, ölmeden önce ölmüş, âhîret hayatını yaşıyan beyaz bir insan seli, düşünce ufku içerisinde akar gider. Hesab gününün ve mahşer yerinin bir benzeri olan, Arafat'ta toplanırlar. Allah'ın emirlerini kayıtsız şartsız yerine getireceklerine ve kendilerini İslâm'ın doğru yoluna adadıklarına dâir toplu halde söz verirler. "Lebbeyk" lafzını tekrarlayarak emri yerine getirmeye hazır olduklarını, doğrudan doğruya Rablarına ifâde etmeye çalışırlar. Allah'ın emirlerini yerine getirmeye çalışan bu

iman ordusu tekmil verircesine, Arafat meydanında güneş batın-
caya kadar yaratana iyi bir kul olduklarını isbata çalışırlar. Gü-
neş battıktan sonra, bu iman ordusu, Müzdelife ve Mina'ya doğru
resmi bir yürüyüşe geçerler. "... Arafat'tan indiğinizde, Allah'ı
Meş'ari Haram'da (Müzdelife'de) anın, O'nu, size gösterdiği şekil-
de zikredin..." (Bakara 198) âyetinde ifâdesini bulan mana ile,
yüzbinlerce insanın hep aynı tarafa vakûr adımlarla yürümesi, in-
sana heyecan ve ibret veren bir olaydır.

İslâm'da Hacc, baştan sona temsili hareketlerden meydana gel-
miş bir ibâdetdir. Hacc'da yapılan her ibâdetin, her hareketin ve
şeklin bir anlamı vardır. Bunlar, inananları eğitir ve şuurlandırır.
Hacı adayı, hacca niyet edip başlarken, bütün hacc boyunca devam
edecek olan, kişinin kendini bağımlılık, benlik ve kaygılardan kur-
tarışının bir sembolü olan "ihram" denilen iki parçadan ibâret
basit elbiseyi giyer. Bu andan itibaren hacı adayına, birlik ve bü-
tünlüğü bozucu, benliğini uyandırıcı, dünya zevklerini hatırlatıcı her
fiil ve eşya yasaklanmıştır. Kefene benzer bu elbise ile insanın öl-
müş ve bu dünya ile alakasını kesmiş olduğu gösterilmek istenir.
Bu anlamda hacc Ka'be'ye doğru bir akış gibi görünürse de, as-
lında Allah'a doğru yapılan bir harekettir. Arafat'ta bu beyaz el-
biseler içerisinde toplanmış olan insanlar, dünya gâilelerinden uzak
olarak, Rablarına duâ etmekle âdeta mahşer günü Allah'ın hu-
zurunda bekleyişi hatırlatmış olurlar.

Arafat'tan tekbirlerle, Müzdelife'ye gelen hacılar, bayram gecesini
orada geçirdikten sonra, bayram günü şeytan taşlamak, kurban
kesmek için Mina'ya gelirler. Kötülüklerden nefret ettiğini ve on-
larla dâima savaşacağını bir ifâdesi olarak, kötülüklerin sembolü
olan şeytani yine sembolik olarak taşladıktan sonra, hacılar, Allah
yolunda canlarını vermeye hazır olduklarını göstermek için kurban
keserler. Zira bir idealin, bir davanın doğru ve hâk olabilmesi için,
o dava uğrunda canlarını feda edebilecek insanların olması gere-
kir. Hz. İsmail'de, hâk dava uğruna seve seve canını feda edebil-
me cesaretini göstermiş, Allah da onu, kendi yerine bir koyunla
mükafatlandırmıştı. Hacc ibâdetinde kesilen kurbanlar, canlarını
Allah yolunda feda edilebileceğinin bir işâretidir.

Allah'a ibâdet etmeye vesile olan Safa ve Merve tepeleri ara-
sındaki Koşma (sa'y), oğluna su bulmak için koşan Hz. İsmâil'in
annesinin, iki tepe arasında koşmasının bir simgesidir. Yüce Rab-

bimiz, Zemzem kuyularından su fıskırtmış, onun hâtırası olarak bu iki tepe arasında koşmak haccın esasları arasına konulmuştur. Bu koşma, Allah'ın yardımını aramanın gerekliliğini ve bunalıma girildiği zaman Allah'ın yardımının insanlara yetişeceğinin bir alâmetidir. Müşrikler Safa ve Merve'yi, Allah'ın dininin alâmeti olarak değil de, "İsaf" ve "Nâile" adlı putların bulunduğu mekân olarak kabul ederlerdi. Onların bu hatalarına işaret etmek için, İslâm bu iki tepayı Allah'ın şêairi (Allah'a ibâdet etmeye vesile olan alâmet) olarak kabul etmiş, ikisi arasında (sa'y) koşmayı da vazife kılmıştır. Kısacası bu iki yer arasında koşma, sebeplere tevesül ederek, bir hareket ve bir arayıştır. Bundan dolayı bu hareket, Şâfi'i ve Mâliki mezheplerine göre farz, Hanefilere göre vâcipdir.

Ka'beyi tavaf ise, kâinat nizâmından alınmış bir örnektir. Pervaneler kandil, elektronlar çekirdek, gezegenler güneşler etrafında dökükleri gibi, hacılar da Ka'be etrafında dönerek, kâinatın, Allahın emrine tâbi olarak dönüşünü temsil ederler. Bir şeyin etrafında dönmek, dönülen şeye bağlılığın ifadesidir. Allahın evi olarak sembolleşen Ka'be etrafında pervaneler, gezegenler gibi dönmek, onun uğruna her şeyi göze almak demektir. Bunun toplum hayatındaki ifadesi, birliği korumak, birlikten ayrılmamak, olduğu gibi, yedi defa Ka'be etrafında dönmenin ferdi hayatta da derin izler bıraktığı görülür. Müslüman toplum hayatında yedi rakamının önemi büyüktür. İnsanlardaki nefis dereceleri yedi tane, göklerin yedi tabaka ve Fâtihanın yedi âyet olması gibi. Bu yedi rakkamının ifade ettiği mana, ister hakiki, isterse mecaz olarak kesretten kinaya olsun, Ka'be etrafında yedi defa dönme, nefsin en aşağı tabakası olan nefs-i emmarreden, en yüksek tabakası nefs-i mutmainneye çıkmak, hayvanlarla müşterek olan hayattan kurtulup, insânî hayatın gayesine varmak manasını ifade ettiği gibi, yedi defa tavaf, binlerce dönme manasına da gelerek, Allaha olan bağlılığın sağlam görüntüsünü de sergiler. Samimiyetle kendine yönelen ve tevbe edip af dileyen bir kulunu, Allah elbette bağışlayacaktır. Hacc ibadetinde böyle bir samimi tevbe ile beraber, kurban kanı ile imzalanmış bir karar da bulunmaktadır ki, böyle ilâhi affa uğramak ihtimâli daha da artmaktadır. Bundan dolaydır ki, Hz. Peygamber bir hadislerinde, samimiyetle yapılan bir haccın neticesinde hacı'nın, anasından yeni doğmuş günahsız bir kimse olacağını müjdelemektedir. Bu demek değildir ki, haccdan dönen bir müslüman, dünyadan el etek çekecektir. İslâm'da böyle bir anlayış yoktur. Müslüman, dünyada da âhirette de güzel bir şekilde

yaşayıp. nimetlerden istifade etmeye en fazla hâk sahibi olan kişidir. Her iki âlemin saadeti müminin hakkıdır. "Rabbimiz, bize dünyada iyiyi, âhirette de iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru ... (Bakara 201) âyeti, şüphesiz duaların güzeldir.

Hacc ibâdetini şuurlu bir şekilde tamamlayıp memleketine dönen hacı, âdeta ölmüş de yeniden dirilmiş gibidir. Artık o, dünyevi ve uhrevi hayatın ne olduğunu iyice anlamıştır. Hacc'da âhîret hayatını yaşıyan bir insanın, dünya hayatının bir hiç olduğunu ve onu iyi değerlendirmesi gerektiğini, herkesten daha iyi anlamış olması icâb eder. Aynı zamanda bu hacc münasebetiyle İslâm Dünyasının dert ve davalarını yakından öğrenme ve bizzat gözleri ile görme imkanını elde etmiş olan insan, kendi ülkesinde İslamı yıkıcı faaliyetlerle, küfürle ve ilhadla nasıl mücadele edileceğini bilen bir kimse durumuna gelir. Hacc'dan ülkesine dönen hacı, askerlik eğitimini bitirmiş bir er gibidir. Artık o, her zaman göreve hazırdır. Bu bakımdan hacc, İslâm'ın dünyaya yayılma ve tanıtma davasını teşkilatlandıran bir ibâdettir.

Şahsiyet ve karakter sahibi insan bir kere söz verir ve o sözünden aslâ dönmez. Bu bakımdan hacc ibâdeti, Allaha bir söz verme ve müslümanların kendi aralarında bir kardeşlik anlaşması olduğu düşünülürse, O'nun müslümana ömründe bir defa farz kılınmasının hikmeti de anlaşılabilir. İbâdetlerin gayesini, şeklinin arkasındaki hakikati ihmal ederek, sadece şekle bağlamak. Allah bağışlayıcıdır diyerek yeni yeni günahları yüklenme yollarına tevessül etmek ve bu günahlardan kurtulmak için sık sık hacc seferleri yapmak çıkar yol olmadığı gibi, cehenneme odun taşımaktan başka birşey değildir. Hacc'ın amacı, ruhu dünya düşüncelerinden temizleyip, Allaha yönelmektir. Hacc'a gidip, oranın âdabına yakışmayan kötü işler yapmak, başkalarını incitmek, gönül yıkmak aslâ doğru değildir.

Hacc ibâdeti, İslâm'da farz kılınmadan evvel, Peygamberimiz Ka'beyi birçok defalar tavaf etmiş ise de, Hacc'ın 9. cu senede farz kılınmasından sonra, meşguliyeti sebebiyle o sene hacc yapamamış, bu iş için Hz. Ebû Bekir'i vazifelendirmişti. Kendisi de bir sene sonra hicretin 10. cu senesinde hacc yapabilmiş, buna da "veda hacı" denilmiştir. Bu farz olan hacı eda edip, uygulamasını müslümanlara gösterip öğrettikten üç ay sonra Hz. Peygamber vefat etmişti. Bu sebepten hacc ibâdeti, müslümana hayatında bir kere farzdır. Birden fazla hacca gitmeye kalkışan bir müslimanın bu hareketi nafilidir

"tatavvudur". Bu kelime hiçbir emir ve mecburiyet olmadan, kişinin kendi isteği ile yaptığı bir takım iyi amellerdir. Nâfile olarak yapılacak haccın masraflarını, ihtiyacı olan yakınlarına, müslümanların umumi ihtiyaçlarına veya faydalanmalarına harcamanın daha faydalı olacağı fikri, düşüncelerden uzak tutulmamalıdır.

Hacca giden müslümanlarımız, yukarıda zikrettiğimiz duygu ve düşünceler içinde eğitilmeli, yaptığı hacc ibâdetinin zevkine ermeli ve birlik şuurunun en doruk noktasına ulaşmalıdır. Yüce Rabbımızdan dileğimiz, bizleri, hacca niyet edip ihrama girerken benliğini mikatta bırakan, hacc ibâdetini tamamladıktan sonra, bayağı nefsâni arzularından kurtulan, anasından yeni doğmuş günahsız bir mümin haline gelen, İslâm Ümmetinin bir üyesi olma şuuruna eren. Allaha yaklaşmanın mutluluğuna ulaşan ve mutluluk zevk ve şevk içerisinde eski hata ve günahlarına dönmeyen, yeni bir hayata daha şuurlu olarak başlama imkanını yakalayan bir toplum haline getirmesidir.